

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” – CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT

PREOȚIA GENERALĂ ÎN TEOLOGIA ORTODOXĂ
ȘI ÎN CADRUL ACORDURILOR LEUENBERG

Conducător de doctorat,
Pr. Prof. Dr. Niculcea Adrian

Student-doctorand,
Diac. Petrov A. George Daniel

CONSTANȚA
2017

Cuprins

Introducere...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	5
1. Precizarea noțiunilor...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	11
2. Importanța și actualitatea temei...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	13
 I. Biserica – prelungire a Trupului înviat al lui Hristos în credincioși											
1. Aspectul teandric al Bisericii – continuitate a unirii ipostatice realizate în Hristos...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	16
2. Lucrarea Duhului Sfânt în ceea ce privește întemeierea și conducerea Bisericii...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	21
3. Calitatea de Arhiepiscop a Fiului întrupat reprezintă fundamentul preoției Bisericii...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	25
4. Izvorul preoției în Biserică este Însuși Capul ei.....	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	30
 II. Unitatea indisolubilă dintre preoție și Biserică											
1. Biserica – locaș special de slujire...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	35
2. Preoția de hirotonie – premisă a existenței Bisericii în istorie...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	40
3. Legătura indisolubilă dintre Biserică și preoție în relație cu misterologia...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	44
 III. Biserica în teologia Acordurilor Leuenberg											
1. Teologia Acordului „Die Kirche Jesu Christi”(Biserica lui Iisus Hristos)...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	48
 IV. Biserica și Tainele încorporării în ea din punct de vedere Ortodox...											
1. Tainele încorporării omului în Hristos și în Biserica – în mărturisirea Sfintei Scripturi...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	71
2. Tainele încorporării omului în Hristos și în Biserică – în mărturisirea Sfinților Părinți...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	77
3. Tainele încorporării omului în Hristos și în Biserică în mărturisirea teologiei Ortodoxe...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	81

3.1.	Taina Sfântului Botez...	...	...	...	...	...	81
3.1.1.	Numirile Sfântului Botez...	...	...	...	...	...	83
3.1.2.	Instituirea Tainei Sfântului Botez...	...	...	...	...	...	83
3.1.3.	Formula Sfântului Botez – unică și neschimbabilă...	...	...	...	...	...	84
3.1.4.	Materia necesară la săvârșirea Sfântului Botez...	...	...	...	...	...	86
3.1.5.	Slujitorul ce poate săvârși Taina Botezului și modul săvârșirii...	...	...	...	...	...	87
3.1.6.	Timpul optim de săvârșire al Botezului...	...	...	...	...	...	89
3.1.7.	Consecințele pe care le are Taina Sfântului Botez în viața neofitului...	...	...	...	...	...	89
3.2.	Sfânta Taină a Mirungerii...	...	...	...	...	...	91
3.2.1.	Numele Tainei de-a lungul istoriei...	...	...	...	...	...	91
3.2.2.	Săvârșitorul și Formula Tainei...	...	...	...	...	...	92
3.2.3.	Timpul săvârșirii Sfintei Mirungeri...	...	...	...	...	...	92
3.2.4.	Efectele Tainei Mirungerii...	...	...	...	...	...	93
3.2.5.	Preoția universală și conferirea ei în Taina Mirungerii...	...	...	...	...	...	94
3.3.	Taina Sfintei Euharistii...	...	...	...	...	...	96
3.3.1.	Definiția Euharistiei – Taina unirii văzute dintre divin și uman...	...	...	...	...	...	98
3.3.2.	Nume istorice pe care le-a purtat Sfânta Euharistie...	...	...	...	...	...	99
3.3.3.	Instituirea Tainei...	...	...	...	...	...	100
3.3.4.	Partea văzută a Sfintei Euharistii – materia și lucrarea...	...	...	...	...	...	101
3.3.5.	Realitatea lui Hristos în Euharistie...	...	...	...	...	...	102
3.3.6.	Prefacerea pâinii și a vinului în Trupul și Sângele lui Hristos...	...	...	...	...	...	106
3.3.7.	Euharistia și Ecumenismul...	...	...	...	...	...	108
V.	Teologia Acordului „Taufe im Leben der Kirchen. Dokumentation eines orthodox – evangelischen Dialogs in Europa” - „Botezul în viața bisericilor. Documentația unui dialog ortodox – protestant în Europa” ...	...	...	...	...	...	110
	1. Taufe im Leben der Kirche – Botezul în viața Bisericii - Mitropolit Gennadius de Sassina...	...	...	...	...	...	116

2. Taufe und Taufeordnung im Leben der evangelischen Kirche - Botezul și rânduiala baptismală în viața bisericii evanghelice - Friederike Nüssel...	...	...	...	121
2.1 Zur aktuellen Bedeutung der Taufe im Leben evangelischen Kirchen – Despre semnificația contemporană a botezului în viața bisericilor protestante...	...	...	...	121
2.2 Biblische Grundlagen evangelischer Taufelehre und praxis - Fundamentele biblice ale învățături și practicii baptismale Protestante...	...	...	...	122
2.3 Zur evangelische Lehre von der Taufe – Depre doctrina protestantă cu privire la botez...	...	...	...	124
2.4 Zur Ordnung evangelischer Taufpraxis - Despre rânduiala practicii baptismale protestante...	...	...	...	127
2.5 Die ökumenische bedeutung der Taufe – Însemnătatea ecumenică a botezului...	...	...	...	131
3. Einege Überlegungen zum Ordo des Heiligen Mysterions der Taufe in der Orthodoxen Kirche - Unele considerații cu privire la rânduiala Sfintei Taine a botezului în Biserica Ortodoxă - Pr. Nicolae Moșoiu...	...	...	...	133
3.1 Der Orthodoxe Ordo der Taufe – Ordo (rânduiala) ortodoxă a Botezului...	...	...	...	139
3.2 Der Empfang der Form Christi und die Voraussetzung der adoptiven götlichen Kindschaft „Kai morphoson sou ton Christon, en to mellonti anagennasthai...”, primirea formei – „morphy” lui Hristos în Sfânta Taină a Botezului – hristificare sau hristomorfism (- morfoza) ființei umane - , premisă a filiației divine adoptive...	...	...	...	141
4. Impulse aus der Theologie der Kirchenväter für das evangelische Verständnis der Taufe Impulsuri de la teologia Părinților Bisericii pentru înțelegerea Protestantă a botezului - Martin Wallraff...	...	...	...	145

VI.	Preoția de hirotonie și preoția universală în teologia ortodoxă...	...	...	148
1.	Preoția de hirotonie...	...	...	148
2.	Preoția universală...	...	...	153
3.	Relația dintre preoția universală și cea de hirotonie...	...	...	158
4.	Diferențe între preoția universală și cea de hirotonie...	...	...	160
5.	Existența preoției universale și a celei de hirotonie – premisă a unității Bisericii...	...	...	165
VII.	Teologia Acordului Amt, Ordination, Episkope und theologische Ausbildung Slujire, Hirotonie, Episcopat și educația teologică...	...	...	169
VIII.	Concluzie...	...	...	199
IX.	Adaos...	...	...	213
1.	Traducerea documentului „Die Kirche Jessu Christi”...	...	...	214
2.	Traducerea documentului „Taufe im Leben der Kirchen. Dokumentation eines orthodox – evangelischen Dialogs in Europa”...	...	...	268
3.	Traducerea documentului „Amt, Ordination, Episkope – Ergebnis eines Lehrgesprächs der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa”...	...	...	360
X.	Bibliografie...	...	...	446

Cuvinte cheie: Preoție generală, Acord Leuenberg, Biserică, Botez, Mirungere, Euharistie, unitate în diversitate

REZUMAT

Lucrarea cu titlul „**Preoția generală în teologia ortodoxă și în cadrul Acordurilor Leuenberg**” pune în lumină teologia Leuenberg pe de o parte și teologia ortodoxă pe de altă parte cu scopul de a prezenta relația celor două teologii strict pe tema preoției generale. Această temă este de o importanță capitală în ceea ce privește dialogurile ecumenice atât din trecut cât și din viitor, deoarece recunoașterea preoției tuturor ca fiind validă, înseamnă depășirea tuturor granițelor ce împiedică unitatea.

De-a lungul istoriei vedem că au existat numeroase întâlniri ecumenice în care s-au discutat diferite capitole ale teologiei în funcție de necesitățile vremii, cu scopul de a găsi puncte de convergență în vederea unei posibile unități. Printre acestea trebuiesc menționate și seria de întâlniri ecumenice Leuenberg, care, începând cu anul 1994 și până în prezent, au loc la fiecare doi ani. Importanța acestor întruniri constă în aceea că, cele 90 de biserici participante, publică la fiecare doi ani câte un acord, prin care își arată punctele comune ale teologiilor lor pe diferite teme, și mai mult decât atât, se evidențiază acordul lor în marile capitole ale teologiei.

Preoția tuturor credincioșilor este punctul în care teologiile tuturor tradițiilor creștine sunt încercate cu greu, deoarece găsirea unui punct comun este practic aproape imposibil. Lumea protestantă, în cadrul Acordurilor Leuenberg a încercat să găsească punctele de convergență întâi în rândul bisericilor ce aparțin solidarității CPCE, ca mai apoi să se poată pune problema unui dialog ecumenic între CPCE și Ortodoxie.

Pentru a înțelege preoția universală, nu este suficient să ne limităm la studierea misterilogiei și nicidecum la expresia „suntem preoți prin botez”. Din punct de vedere ortodox, înțelegerea acestei secțiuni atât de importante ale teologiei, necesită înțelegerea mai multor capitole ale teologiei, începând cu cel al eclesiologiei și terminând cu cel al misterilogiei, pentru a putea vedea raportarea atât a Ortodoxiei cât și a Acordurilor Leuenberg față de Dumnezeu.

Pentru înțelegerea corectă a teologiei preoției generale este necesară cunoașterea marilor capitole ale teologiei precum capitolul eclesiologic, misteriologia și a realității speciale dintre acestea.

Teza de față își propune prezentarea celor două teologii întâi în ceea ce privește capitolul eclesiologic ca mai apoi să trateze capitolul Sfintelor Taine în profunzimea lui. Pentru a putea ajunge la concluzii reale cu privire la preoția generală, cuprinsul tezei prezintă traducerea intergrală a trei dintre Acordurile Leuenberg pentru a putea realiza un studiu teologic comparat între cele două teologii, din care să rezulte concluzii clare despre doctrina celor două tradiții și despre relația dintre ele.

Ideile principale ale acestei teze prezentate în mod comparativ au ca scop evidențierea faptului că preoția generală protestantă nu poate și nu trebuie niciodată echivalată cu preoția de hirotonie ortodoxă.

Dacă în teologia ortodoxă preoția generală este primită de cel nou botezat prin taina mirungerii, teologia Leuenber consideră ca ea este primită numai prin botez. Cele două taine ale ortodoxiei prin care omul devine membru al preoției generale asigură participarea celui nou botezat la unirea cu Hristos în euharistie și implicit participarea la viața Sfintei Treimi, pe când în teologia Leuenberg mirungerea nu este recunoscută ca și taină pe baza considerentului că numai prin botez omul devine membru al preoției generale. Conform teologiei ortodoxe, chiar dacă botezul și mirungerea sunt unite ca și ceremonie, ele sunt taine distincte, prima oferind omului iertarea păcatului strămoșesc și a păcatelor personale în cazul unui adult, iar cea de-a doua fiind cea care oferă preoția generală. Teologia protestantă înțelege lucrurile diferit afirmând că botezul este suficient pentru a avea preoția generală și ca atare nu recunoaște mirungerea ca și sacrament. Acesta este unul dintre punctele de divergență între cele două teologii deoarece, din punct de vedere ortodox, nerecunoașterea mirungerii echivalează cu lipsa preoției universale.

O a doua problemă ce apare în relația dintre cele două teologii este aceea că protestantismul nu face o diferență clară între preoția generală și cea de hirotonie, considerând că preoția dobândită prin botez este echivalentă celei de hirotonie din ortodoxie. Aici apar numeroase neînțelegeri, căci această echivalare pe care o face protestantismul are valențe și consecințe nenumărate.

Teologia ortodoxă și implicit scrierile Sfinților Părinți prezintă valențele preoției universale. Astfel Sfântul Grigorie de Nazianz vorbind despre preoția universală afirmă: „Noi suntem preoți prin dăruirea propriei noastre ființe în arderea duhovnicească”¹, iar Sfântul Ecumenius explică demnitatea preoției generale spunând că suntem: „împărați prin stăpânirea patimilor noastre, preoți pentru jertfirea trupurilor noastre, profeți prin instituirea în marile taine”². Ortodoxia și-a susținut mereu punctul de vedere potrivit căruia preoția „nu este nici egalitarism anti-ierarhic, nici sfâșiere clericalistă a trupului unic în două, ci participarea sacerdotală a tuturor la unicul Preot divin prin intermediul celor două preoții”³.

„Preoția universală sau a credincioșilor este legată de chemarea de a da totul lui Dumnezeu, de chemarea spre sfințenie. Preoția credincioșilor trebuie să conducă la o asemănare încă și mai mare cu Hristos. Trebuie, la fel ca Iisus, să fie un dar total pentru Tatăl, nereținând nimic pentru sine, pentru că numai atunci El va da cu totul și va intra cu totul înăuntrul credincioșilor, sfințindu-i”⁴.

Unitatea căutată de teologia Leuenberg nu poate fi o unitate deplină fapt pentru care afirmă că „O contribuție importantă din partea bisericilor (cultelor n.m) Protestante în această zonă este convingerea că

¹Sf. Grigorie de Nazianz, P.G. 44, 1149 C, cf. P. Evdokimov, op. cit., p. 205.

²Sf. Ecumenius, P.G. 118,932 C.D., cf. P. Evdokimov, L'Esprit Saint dans la Tradition Orthodoxe, Paris, Les Edition du Cherf, 1969, p. 207.

³ P. Evdokimov, L'Esprit Saint dans la Tradition Orthodoxe, p. 197.

⁴Pr. Gh. I. Drăgulin, Chipul preotului ortodox contemporan, în „Ortodoxia”, nr. 3 din 1973, p. 423;

unitatea vizibilă a Bisericii din întreaga lume va fi o unitate diferențiată. Aceasta este de asemenea adevărată pentru structura slujirii. Prin urmare, sarcina hermeneutică nu țintește către uniformitatea eclesială comprehensivă, ci pentru depășirea diferențelor, contribuind mai departe către o majoră vizibilitate în unitatea bisericii”⁵.

De asemenea teologia Leuenberg susține că fiecare trebuie să participe la misiunea Bisericii prin întreaga lor viață. Slujirile au ca bază întreita slujire a lui Hristos primind diferite harisme. „Slujirile sunt reînnoite din aceste harisme și harismele în schimb sunt susținute de către slujiri”⁶. Cei care sunt chemați de Dumnezeu să aibă funcții speciale trebuie „înzestrați cu sfințenie pentru lucrarea slujirii” și această zidire a Bisericii este săvârșită într-un mod ordonat⁷. Această înțelegere ordonată înseamnă pentru teologia Leuenberg că slujirile nu trebuie înțelese ierarhic. Aceste slujiri sunt practicate ca serviciu reciproc și nu dețin drepturi dominante.

O altă idee de bază a teologiei Leuenberg și stăină ortodoxiei este aceea că „Biserica este în întregime dependentă de grația lui Dumnezeu, care este comunicată în mod specific de către proclamarea evangheliei și de către administrarea sacramentelor. Din punct de vedere reformat aceste două funcții reprezintă împreună semnele necesare, divin instituite ale adevăratei biserici (*notae ecclesiae*)”⁸.

O nouă diferență între cele două teologii este ideea folosită de Luter în Catehismul de la Heidelberg, reluată și susținută de teologia Leuenberg, potrivit căreia din întreaga rasă umană, Fiul lui Dumnezeu își adună congregația aleasă și o protejază pentru viața eternă. Acesta face referire la ceea ce în teologie ortodoxă se numește predestinație. Dumnezeu în atotștiința Sa cunoaște toate cele câte sunt, însă nu predetermină nimic, căci s-ar contrazice pe Sine prin acesta. Cel mai mare dar dat de Dumnezeu omului este libertatea, libertate care îl ridică pe om la demnitatea de persoană capabilă să primească iubirea lui Dumnezeu, capabilă să se ridice prin propria determinare și prin harul divin, către îndumnezeirea cea după har. De aceea în teologia ortodoxă nu poate fi vorba de o predestinare a celor ce vor fi mântuiți. Practic teologia Leuenberg afirmă că Biserica este comunitatea de oameni iertați de Dumnezeu prin jertfa Fiului Său, oameni ce trebuie să alcătuiască o comunitate de sfinți, însă nu prin teandria dintre divin și uman, ci doar prin lucrarea lui Dumnezeu.

Un punct de convergență este acela că mesajul principal al Evangheliei prin care mărturisim că Hristos este autorul ridicării noastre din robia păcatului și a morții, iar Biserica trebuie să propovăduiască acest aspect prin recunoașterea și mărturisirea lui Hristos, ca Cel care unește pe Dumnezeu cu oamenii. În altă ordine de idei, Biserica își are fundamentul în Hristos, fără de care nu poate exista îndreptarea

⁵Amt, Ordination, Episkope – Ergebnis eines Lehrgesprächs der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa, ... p. 111.

⁶Vezi I Cor. 12 + 13, Rom. 12: 1 – 8; I Tim. 4: 14; II Tim. 1: 6. Cf. Material Resursă nos. 29 seqq. apud. Amt, Ordination, Episkope – Ergebnis eines Lehrgesprächs der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa, ... p. 116.

⁷Amt, Ordination, Episkope – Ergebnis eines Lehrgesprächs der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa, ... p. 117.

⁸Cf. CA VII; Confesiunea Geneva 1536, no. 18; Treizeci și nouă de articole Anglicane, Art. 19; John Wesley, Articole de credință Methodistă, Art. 13; LA 2.

omului. Trebuie menționat aici că, această îndreptare a omului nu se realizează sub forma unei predestinații, ci prin împreună lucrare a omului cu harul divin.

Un alt punct de convergență între cele două tradiții este acela că Dumnezeu este prezent în Biserica Sa prin Duhul Sfânt în lucrarea propovăduirii, botezului și a euharistiei, însă convergența se termină repede, căci documentul Leuenberg afirmă că doar aceste trei elemente sunt cele prin care Dumnezeu își adună membrii Bisericii Sale, oferindu-le mântuirea.

În ceea ce privește Biserica ca obiect al credinței, teologia Leuenberg afirmă că Biserica nu trebuie echivalată cu bisericile istorice sau cu totalitatea lor. În teologia protestantă și implicit în teologia Leuenberg, Biserica este împărțită în două părți distincte, una nevăzută, obiect al credinței, iar alta văzută, istorică ce poate avea diferite forme și expresii istorice. Așadar, Biserica nevăzută este comunitatea sfinților lui Dumnezeu special aleși de către El pentru Biserica Sa, iar bisericile văzute sunt instituții istorice cu diferite forme și tradiții ce pot oricând fi schimbate. Mai mult decât atât, ținând cont de faptul că împăcarea omului cu Dumnezeu și desăvârșirea umanității sunt atribute divine, rezultă că Biserica nu poate continua nicidecum această lucrare. Singura lucrare a Bisericii în teologia Leuenberg este aceea de a mărturisi grația lui Dumnezeu ca salvare a lumii.

Prima parte a lucrării tratează cel mai semnificativ document Leuenberg intitulat „Die Kirche Jessu Christi” – Biserica lui Iisus Hristos, și prezintă înțelegerea comună a acestui capitol de către bisericile CPCE, care în această privință sunt într-un singur gând. Faptul că cele 90 de biserici protestante au căzut de comun acord pe această temă, nu înseamnă că au și dreptate și de aceea, în prima parte a tezei, am expus în paralel cele două teologii, din dorința ca cititorul, pe lângă concluziile ce vor fi expuse în cele ce urmează, să-și poată formula propriile concluzii.

Așadar documentul Die Kirche Jessu Chiristi, pentru a stabili bazele solidarității Leuenberg, face distincția între fundamentul, forma și misiunea Bisericii. Temelia Bisericii este definită ca acțiunea lui Dumnezeu, realizată de Hristos pentru a salva nemul omenesc, iar Biserica este comunitatea credincioșilor. De aici rezultă că forma ei poate varia în funcție de diferiți factori. Cu alte cuvinte unica Biserică se manifestă în istorie în multe și felurite forme. Din punct de vedere ortodox, temelia Bisericii este actul mântuitor săvârșit de Fiul lui Dumnezeu întrupat, prin jertfa Sa de bunăvoie de pe Golgota. Până aici există acord între cele două teologii. Faptul că teologia Leuenberg susține gândirea potrivit căreia unica Biserică întemeiată de Hristos poate lua forme diferite în decursul istoriei, datorită diferiților factori de ordin geografic, politic, social și în special după modalitatea de interpretare a Evangheliei, este o teologie străină de duhul ortodoxiei.

Partea a doua a lucrării tratează un alt acord „Taufe im leben der Kirchen. Dokumentation eines orthodox – evangelischen Dialogs in Europa” - „Botezul în viața bisericilor. Documentația unui dialog

ortodox – protestant în Europa”. Tratarea acestui acord este importantă deoarece înțelegerea corectă a botezului ar putea avea consecințe favorabile în ceea ce privește o posibilă unitate ortodox – protestantă, și de asemenea ar putea creiona o mai bună înțelegere a teologiei preoției universale care rezultă ca urmare a botezului în viziune protestantă și a botezului și mirungerii în teologia ortodoxă.

Acest document consideră ca benefică recunoașterea reciprocă a botezului ca element de bază a unității bisericilor. În ceea ce privește această temă, există numeroase puncte de acord între cele două tradiții. Ideea de bază cu care debutează acest acord este aceea că botezul realizat cu apă în numele Sfintei Treimi nu se poate repeta. Aici cele două teologii își exprimă clar acordul. O primă diferență ce este pusă în lumină pe tema botezului celor două tradiții face referire la pecetea darului Sfântului Duh, care în teologia protestantă include sigiliul în botez, pe când în teologia ortodoxă, acest sigiliu este conferit în Taina Mirungerii, și este baza preoției universale.

Partea de acord în care este susținută nerepetabilitatea botezului presupune recunoașterea reciprocă a acestuia, când este practicat cu apă în numele Sfintei Treimi, însă această recunoaștere presupune în teologia ortodoxă o recunoaștere și a succesiunii apostolice, astfel încât săvârșitorul Tainei din Biserică să poată avea o hirotonie validă.

Ultima parte a lucrării tratează preoția generală prin compararea teologiei Ortodoxe cu Acordul Leuenberg intitulat Amt, Ordination, Episkope und theologische Ausbildung. Importanța acestui Acord este evidențiată de dialogurile ecumenice care pun tot mai des problema preoției universale și a recunoașterii ei reciproce. Pentru ambele tradiții, recunoașterea preoției în universalitatea ei nu este o problemă, însă problemele reale apar la echivalarea ce se face în teologia Leuenberg între preoția universală și cea de hirotonie.

Multe dintre ideile de bază ale Acordului menționat, intră în convergență cu teologia Ortodoxă, însă numai pe jumătate. Astfel, dacă textul acordului afirmă că sarcina Bisericii este aceea de a transmite Evanghelia prin cuvânt în predicare, prin botez și euharistie, în teologia ortodoxă, pe lângă aceste elemente mai sunt cuprinse și celelalte Sfinte Taine, nerecunoscute de protestantism, prin care se realizează scopul principal al Bisericii și anume transmiterea harului divin către mădulele ei.

Un punct comun al celor două teologii este vizibil atunci când se afirmă necesitatea hirotoniei slujitorului care administrează Sfintele Taine. Totuși apare imediat și distincția între cele două teologii, căci, teologia Leuenberg susține că slujirea hirotonită nu se deosebește prin nimic de preoția congregației, decât prin faptul că are o mandatare din partea acesteia de a administra sacramentele. Aceste slujiri sunt de fapt un serviciu reciproc unde nu există drepturi dominante. Mai mult decât atât, textul documentului afirmă că teologia ortodoxă înțelege greșit aceste slujiri și hirotonia lor, deoarece rânduiala slujirilor

propusă de documentul Die Kirche Jessu Christi și acceptată în unanimitate de către bisericile CPCE, nu înseamnă o instituire divină și o structură normativă precum întreita slujire, ci este numai o rânduială ce se poate schimba oricând, rânduială ce asigură că cele trei slujiri de bază sunt efectuate. Cele trei slujiri recunoscute de bisericile CPCE și anume: slujirea cuvântului și a sacramentelor, diaconia și slujirea episcopatului, sunt slujiri dedicate ce necesită o formă de hirotonie. Deși textul documentului afirmă clar că între slujiri nu există nici un fel de ierarhizare, totuși într-una din declarații se contrazice, afirmând slujirea cuvântului și a sacramentelor ca fiind indispensabilă bisericii, deci într-un fel superioară, căci fără ea nu este posibilă exercitarea unei forme de cult. Apoi revine asupra acestei idei printr-o corecție în care spune că slujirea cuvântului și a sacramentelor nu este superioară față de celelalte slujiri, însă ea este semnul văzut al existenței adevăratei Biserici. Întrebarea care se poate pune acum în mod firesc este următoarea: de ce această slujire este semnul văzut al adevăratei Biserici și nu altă slujire, din moment ce nu există o superioritate a ei față de celelalte?

Concluzie

Concluzia finală a acestei teze este aceea că între teologia ortodoxă și solidaritatea bisericilor Leuenberg poate și trebuie să existe dialoguri ecumenice, însă, din cele câteva concluzii trase până acum, ideea de unitate este departe, chiar dacă există unele idei comune cu privire la botez, la Biserică sau la Sfintele Taine. Drumul spre consensul viitor va fi unul lung și anevoios datorită multelor tradiții cu teologii diferite din cadrul CPCE, între care nu există acord deplin. Poate un dialog ecumenic real va fi posibil numai după ce solidaritatea CPCE cu cele 90 de biserici din componența sa, vor cădea de comun acord nu asupra unor frânturi teologice, ci asupra întregii teologii. Practic bisericile CPCE nu sunt într-un singur gând teologic, ci sunt mai mult, așa cum spune și documentul, o adunare de biserici de diferite tradiții care sunt unite într-o solidaritate, ce nu este bazată pe unitatea în Hristos, ci pe compromis și pe negociere, din dorința ca din toate teologiile prezente, prin dialog să se creeze o nouă gândire teologică, o nouă Biserică, și de ce nu, un nou Hristos care să-i poată împăca pe toți. În altă ordine de idei, un dialog ecumenic serios între teologia Ortodoxă și solidaritatea bisericilor CPCE ar putea fi realizat numai după instaurarea unei ordini în care nu există divizare în CPCE, ca mai apoi această teologie Leuenberg să poată intra în dialog deschis și sincer cu Ortodoxia.

Trecând peste toate acestea, unitatea deplină dintre teologia ortodoxă și solidaritatea Leuenberg poate fi deplin realizată numai prin convertirea tuturor la Ortodoxie, singura care păstrează înțelesul Evangheliei nealterat, așa cum l-au lăsat Sfinții Apostoli ai Fiului lui Dumnezeu întrupat.

Bibliografie selectivă

IZVOARE

- *** SFÂNTA SCRIPTURĂ, Ed. IBMBOR, București, 1988.
- *** BIBLIA, ediție diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul și Mitropolitul Clujului, vol. 1 și 2, Ed. Litera, București, 2011.
- *** *DEX*, ediția a III-a, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2009.
- *** *Învățătura celor doisprezece Apostoli*, în **PSB**, vol. 1, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1979.
- *** *Liturghier*, Ed. IBMBOR, București, 2000.
- *** *Micul Molitfelnic*, Ed. Arhidiecezana, Cluj-Napoca, 1997.
- *** *Molitfelnic*, Ed. IBMBOR, București, 1998.

SCRIERI PATRISTICE

- Chiril, Sfântul Alexandriei, *Comentariu la evanghelia Sfântului Ion*, trad. Pr. D. Stăniloae, în **P.S.B.**, E.I.B.M.B.O.R., București, 2000;
- Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, în **PSB**, vol. 4, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1982.
- Idem, *Glafire*, în **PSB**, vol. 39, traducere din grecește introducere și note de Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, E.I.B.M.B.O.R., București, 2000;
- Idem, *Stromatele*, în **PSB**, vol. 5, trad. Pr. Prof. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1982.
- Diadoh al Foticeii, *Cuvânt ascetic*, în *Filocalia*, vol. I, trad. de pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1947;
- Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*, trad. Pr. C. Iordăchescu, București, 1932.
- Efrem, Sfântul Sirul, *Cuvinte și învățături - 2*, Ed. Bunavestire, Bacău, 1998;
- Grigorie, Sfântul de Nyssa, *Despre viața lui Moise*, trad. I. Buga, Editura Sfântul Gheorghe-Vechi, București, 1995;
- Metodiu de Olimp, *Aglaofon sau Despre înviere*, în **PSB**, vol 10, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Comitescu, Ed. IBMBOR, București, 1984.
- Origen, *Omilii la Cartea Ieșirii*, în **PSB**, vol. 6, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Nicolae Neaga și Zorica Latcu, Ed. IBMBOR, București, 1981.
- Idem, *Despre principii*, în **PSB**, vol. 8, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. C. Galeriu, Ed. IBMBOR, București, 1982.
- Teodor de Mopsuestia, *De sacramentis*, trad. Pr. Prof. Ene Braniște, în **Studii Teologice**, XIX(1967), nr. 9-10.
- Salvianus, *Despre guvernarea lui Dumnezeu*, în **PSB**, vol. 72, trad. David Popescu, Ed. IBMBOR, București, 1992.
- Sfântul Ambrozio al Milanului, *De Sacramentis*, trad. Pr. Prof. Ene Braniște, în **Studii Teologice**, XIX(1967), nr. 9-10.
- Idem, *De Mysteriis (Despre Sfintele Taine)*, trad. Pr. Prof. Ene Braniște, în **Studii Teologice**, XVII(1965), nr. 5-6.
- Idem, *De mysteriis*, în **PSB**, vol. 53, trad. Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Ed. IBMBOR, București, 1994.
- Sf. Atanasie cel Mare, *Trei cuvinte împotriva arienilor*, în **PSB**, vol. 15, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1987.
- Idem, *Epistola Întâia către Serapion, Episcopul de Thmuis, Împotriva celor care hulesc și spun că Duhul Sfânt este creatură*, în **PSB**, vol. 16, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1988.
- Idem, *Despre Sfântul Duh, Către același episcop Serapion*, în **PSB**, vol. 16, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1988.
- Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, în **PSB**, vol. 41, trad. Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 2000.
- Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 2003.
- Sfântul Ciprian al Cartaginei, *Despre unitatea Bisericii*, în col. "PSB", nr. 3, EIB, București, 1981

- Sfântul Diodoh al Foticeei, *Cuvânt ascetic în 100 de capete*, în **Filocalia**, vol. 1, ediția a IV-a, trad. Pr. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1993.
- Sfântul Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic sau despre învățământul religios*, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Ed. IBMBOR, București, 1998.
- Sfântul Grigore Palama, *Capete teologice*, cap. 36, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, în **Filocalia**, vol. VII, edit. I.B.M.B.O.R., București, 1977;
- Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 2005.
- Sfântul Ioan din Kronstadt, „*Liturghia: cerul pe pământ*”, Ed. Deisis, Sibiu, 1996.
- Sfântul Ioan Gură de Aur, *Cateheze baptismale*, trad. Pr. Marcel Hancheș, Ed. Oastea Domnului, Sibiu, 2003.
- Idem, *Omilii la Matei*, în **PSB**, vol. 23, trad. Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1994.
- Sfântul Marcu Ascutel, *Despre Botez*, în **Filocalia**, vol. 1, ediția a IV-a, trad. Pr. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1993.
- Sf. Nicodim Aghioritul, Kavsokalivitul Neofit, „*Deasa Împărtășanie cu preacuratele lui Hristos taine*”, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2001.
- Sfântul Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, Ed. IBMBOR, București, 1997.
- Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete teologice și practice*, în **Filocalia**, vol. VI, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1977.
- Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, în **PSB**, vol. 17, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1986.
- Idem, *Despre Sfântul Duh*, în **PSB**, vol. 12, trad. Pr. Prof. dr. C. Cornițescu, Pr. Prof. dr. Teodor Bodogae, Ed. IBMBOR, București, 1988.
- Idem, *Epistole*, în **PSB**, vol. 12, trad. Pr. Prof. dr. C. Cornițescu, Pr. Prof. dr. Teodor Bodogae, Ed. IBMBOR, București, 1988.
- Idem, *Omilii și cuvântări*, în **PSB**, vol. 17, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1986.

LUCRĂRI ȘI CĂRȚI

- Afanasiev, Nikolai, *Biserica Duhului Sfânt*, vol. I, trad. de Elena Derevici, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2008
- Andronikof, Constantin, *Le Cycle Pascal*, Lausanne și Paris, 1985
- Andrușos, Hristu, *Simbolica*, Ed. Anastasia, București, 2003.
- Argenti, Cyrille, *Viu este Dumnezeu - Catehism Ortodox*, trad. Ioan Nicolae, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2009.
- Bobrinskoy, Boris, „*L'Eucharistie, plénitude de l'Eglise*”, în vol. B. Bobrinskoy, Jean Jaques Heitz, Paul Lebeau, Intercommunion. Des chretiens s'interrogent – Eucharistie – Eglise Unité, Maison Mame, 1969.
- Bobrinskoy, pr. prof. Boris, „*Împărtășirea Sfântului Duh*”, București, 1999.
- Bulgakov, Sergiu, „*Dogma euharistică*”, trad. de Paraschiv Angelescu, București, 1936.
- Bulgakov, Serghei, *Ortodoxia*, trad. Nicolae Grosu, Ed. Paideia, București, 1997.
- Cabasila, Nicolae, *Despre viața în Hristos*, trad. de Pr. Prof. T. Bodogae, Editura Deisis, Sibiu, 1946;
- Cabasila, Nicolae, „*Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*”, trad. de Pr. prof. dr. Ene Braniște, București, 1946.
- Christian Grethlein, *Practica Botezului între continuitate și schimbare – Provocări și Șanse*, în ZThK 102, 2005.
- Christoph Marksches (ed.), *Zwischen Altertumswissenschaft und Theologie. Zur Relevanz der Patristik in Geschichte und Gegenwart*, Leuven 2002.
- Danielou, Cf Jean, *Biserica începuturilor. De la origini până la sfârșitul secolului al II-lea*, București, ed. Universității din București 2006;
- Evdokimov, Paul, *Ortodoxia*, trad. Dr. Irineu Ioan Popa, Ed. IBMBOR, București, 1997.
- Idem, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția Răsăriteană*, trad. Pr. Lect. dr. Vasile Răducă, Ed. Christiana, București, 2005.
- Evdochimov, Paul, *Rugul Aprins*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1994;
- Idem, *L'Esprit Saint dans la Tradition Orthodoxe*, Paris, 1969;
- Felmy, K. Christian, „*Dogmatica experienței ecleziale – înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*”, trad. de pr. prof. dr. Ică Ioan, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.
- Florovsky, Georges, *Biserica, Scriptura, Tradiția*, Ed. Platytera, București, 2005;

- Forte, B., *L'Eglise, icane de la Trinite*, Paris, 1985;
- Galeriu, Pr. Constantin, *Jerftă și răscumpărare*, (teză de doctorat), București, 1973.
- Gerhard Besier, Începutul discuțiilor teologice dintre EKD și Biserica Ortodoxă Rusă după al doilea Război Mondial, în: *Teologie Evanghelică* 46 (1986),
- Golitzin, Ieromonah Alexander, *Mistagogia, experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie*, trad. Diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1998.
- Harding Meyer, Lukas Vischer (ed.): *Creștere în Acord. Rapoarte și Declarații de Acord ale Discuțiilor Ecumenice la nivel Mondial*, vol. I, Geneva 1984
- Jeffrey Gros, Harding Meyer, William Rusch (ed.): *Creștere în acord. Rapoarte și Declarații de acord ale Conversațiilor Ecumenice la nivel mondial 1982 – 1998*, Volmul II, Geneva 2000
- Kretschmar, Georg, *Die Geschichte des Taufgottesdienstes in der alten Kirche*, în *Leiturgia* 5, Kassel 1970
- Larchet, Jean Claude, *Terapeutica bolilor spirituale*, trad. Marinela Bojin, Ed. Sofia, București, 2001.
- Lossky, Vladimir, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, Editura Anastasia, București 1993;
- Manolache, Anca, *Sfintele Taine în viața Bisericii*, Ed. *Renașterea*, Cluj-Napoca, 2004
- Meyendorff, John, *Teologia bizantină*, trad. Pr. Conf. dr. Alexandru Stan, Ed. IBMBOR, București, 1996.
- Michael Beintker, Martin Friedrich și Viorel Ioniță (ed.), *Consultații între Conferința Bisericilor Europene(CEC) și Comunitatea Bisericilor Protestante din Europa (CPCE)*, Frankfurt/M., 2007
- Michael Weinrich, *Dialogul dintre Alianța Mondială a Bisericilor Reformate și Bisericile Ortodoxe. Bilanț din punct de vedere reformat*, 2008
- Niculcea, Pr. Prof. Dr. Adrian, *Constituirea sacramentală a Bisericii*, Ed. *Evanghelismos*, București, 2014.
- Pekka Metso, *Evaluare a dialogului dintre Biserica Evanghelică Luterană a Finlandei și Biserica Ortodoxă a Finlandei, 1989 – 2007*, în: *Reseptio* 1/2009
- Pomian, Ștefan, *Biserica și probleme ale lumii contemporane – Dimensiunile divino-umane ale Bisericii și globalizarea ~prelegeriteologice~ vol. II*, editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2009;
- Schmemmann, Alexander, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, trad. Pr. Prof. dr. Aurel Jivi, Ed. IBMBOR, București, 2001.
- Idem, *Din apă și din Duh. Studiu liturgic al botezului*, trad. I. Buga, Editura Symbol, București, 1992
- Idem, *Euharistia, Taina Împărăției*, trad. de pr. Boris Răduleanu, București, 1993.
- Silvestru, Arhim. și Episcop de Canev, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, Ed. *Credința Strămoșească*, Iași, 2001.
- Stăniloae, Pr. Prof. dr. Dumitru, *Ascetica și Mistica Ortodoxă*, vol. 2, Alba-Iulia, 1993.
- Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997;
- Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1997;
- Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Ed. IBMBOR, București, 2010.
- Idem, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
- Idem, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, E.I.B.M.B.O.R., București 2004;
- Stephanos, Prea Sfințitul Episcop de Nazianz, *Slujiri sacramentale și harisme în Biserica ortodoxă*, Editura Institutului European, 1998.
- Stephen Mitchell, *Anatolia. Vol. 2. The Rise of the Church*, Oxford 1993.
- Thomas F. Best, Dagmar Heller (Ed.), *Devenind creștin. Implicațiile ecumenice ale botezului nostru comun, ale credinței și a ordinii de zi 184*, Geneva, 1999
- Thomas F. Torrance, *Dialogul teologic dintre bisericile Ortodoxe și Reformate*, Vol. I, Edimburg 1985, Vol. II, Edimburg 1993
- Wilhem Huffmeier, Viorel Ioniță (ed.): *Consultație între Conferința Bisericilor Europene și Solidaritatea Bisericilor Leuenberg pe tema Ecclesologiei*, Frankfurt 2004 (Documentul Leuenberg 8).
- Wilhelm Hüffmeier (ed.): *Acord între Bisericile Reformate din Europa (Acordul Leuenberg) 1973*, ediție trilingvă cu introducere din ordinul Comitetului Executiv al Conversațiilor Doctrinare Leuenberg, Frankfurt 1993
- Wilhelm Huffmeier, *Sacramente, Amt, Ordinație*, Frankfurt/Main 1995.
- Wilhem Maurer, *Istoria validării și a confirmării din rezultatul (dialogului n.m) Luteran – Ortodox*; în: Kurt Fror (ed.) *Confirmatio, Forschungen zur Geschichte und Praxis der Konfirmation*, Munich 1959

- Wolfram Kinzig/Martin Wallraff, Das Christentum des 3. Jahrhunderts zwischen Anspruch und Wirklichkeit, în: Dieter Zeller (ed.), Christentum I, Stuttgart 2002.
- Zizioulas, Ioannis, *Ființa Ecclesială*, traducere de Aurel Nae, Ed. Bizantină, București, 1996;

STUDII ȘI ARTICOLE

- Alexe, Pr. Prof. dr. Ștefan, *Colocviu organizat de Conferința Bisericilor Europene cu privire la documentul BEM*, în **B.O.R.**, CXXX(1983), nr. 7-8.
- Arhimandrit Prof. Nicolae Mladin, *Pe calea unității Bisericii lui Hristos*, în rev. **Ortodoxia**, an XV, (1963), nr. 3-4;
- Bria, Vasile I., *Elemente cultice și dogmatice în lucrările Sfântului Ambrozio: De sacramentis și De mysteriis*, în **Ortodoxia**, XXV(1970), nr. 3.
- Caraza, Drd. Ion, *Doctrina Euharistică a Sfântului Chiril al Alexandriei*, în **Studii Teologice**, XX(1968), nr. 7-8.
- Chițan, Prof. Nicolae *Condițiile însușirii mântuirii*, în **Studii Teologice**, II(1995), nr. 1-2.
- Chițescu, Prof. Nicolae, *Sfintele Taine*, în **Studii Teologice**, XII(1949), nr. 7-8.
- Idem, *Despre îndumnezeirea credincioșilor. De ce nu primesc romano-catolicii această învățătură*, în **BOR**, an. LVI, 1938, nr. 11 - 12, București;
- Mircea, Pr. Ioan, *Taina Botezului*, în **Ortodoxia**, XXXI(1979), nr. 3-4.
- Idem, *Taina Mirungerii*, în Rev. **Ortodoxia**, nr. 3-4, 1979
- Idem, *Preoția harică și preoția bisericească*, **Ortodoxia** XXXI, nr. 2, 1979;
- Moisesescu, Prof. Univ. Iustin, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, în, **Mitropolia Olteniei**, an VI (1954);
- Necula, Pr. Prof. dr. Nicolae D., *Ce se cuvine să știm în legătură cu Taina Botezului și săvârșirea ei*, în **Vestitorul Ortodoxiei**, XVI(2006), nr. 373.
- Idem, *Sfintele Taine ale Bisericii după tradiția Apostolică, din punct de vedere ortodox*, în **B.O.R.**, XCVIII(1980), nr. 11-12.
- Idem, *Iisus Hristos ca Arhiereu*, în **Îndrumări misionare**, E.I.B.M.B.O.R., 1986;
- Idem, *Transparența Bisericii în viața sacramentală*, în **Ortodoxia**, XXII(1970), nr. 4.
- Idem, *Caracterul eclesiologic al Sfintelor Taine și problema comuniunii*, în **Ortodoxia**, XXX(1978), nr. 1-2.
- Idem, *Păstrarea dreptei credințe condiție a dobândirii mântuirii*, în **BOR**. Nr. 1-2, (1983);
- Idem, *Sfintele Taine în viața Bisericii*, în **Studii Teologice**, XXXIII(1981), nr. 3-4
- Idem, *Taina Preoției*, în rev. **Ortodoxia**, XXXI (1979), nr. 3-4;
- Idem, *Taina Preoției (Hirotonia). Ierarhia bisericească*, în revista **Ortodoxia**, XXXI (1979), nr. 3-4;
- Sebeșan, Pr. Nicolae, *Obligații pastorale legate de Sfânta Taină a Botezului*, în **Mitropolia Banatului**, XXXI(1981), nr. 4-6
- Idem, *Creația ca dar și Tainele Bisericii*, în **Ortodoxia**, XXVIII(1976), nr. 1.
- Idem, *Tainele inițierii în mistica sacramentală a lui Nicolae Cabasila*, în **Ortodoxia**, XLI(1989), nr. 3-4.
- Idem, *Poziția laicilor în Biserica Ortodoxă*, în **Studii Teologice**, XX (1968), nr. 3-4;
- Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *Autoritatea Bisericii*, în rev. **Studii Teologice**, An. XVI(1964), nr. 3-4;
- Idem, *Biserica în sensul de locaș și de largă comuniune*, în **Ortodoxia** an. XXXIV, Nr. 3, 1982;
- Idem, *Din aspectul sacramental al Bisericii*, în **Studii Teologice**, XVIII(1966), nr. 9-10.
- Idem, Pr. Prof. Dumitru, *Drumul cu Hristos, Mântuitorul, prin Tainele și sărbătorile Bisericii Ortodoxe*, în **Ortodoxia**, XXVIII(1976), nr. 2.
- Idem, *Ființa Tainelor în cele trei confesiuni*, în **Ortodoxia**, VIII(1956), nr. 1.
- Idem, *Iisus Hristos, Arhiereu În veac*, în **Ortodoxia**, nr.2/1979;
- Idem, *Sfântul Duh în Revelație și în Biserică*, în **Ortodoxia**, XXV(1974), nr. 2.
- Idem, *Teologia Euharistiei*, în **Ortodoxia**, XXI(1969), nr. 3.
- Idem, *Transparența Bisericii în viața sacramentală*, în **Ortodoxia**, XXII (1970), nr. 4;
- Sabău, Drd. Marcel, *Expunere catolică a Sfintelor Taine: Botezul și Mirungerea*, în
- Stelea, Drd. Marius, *Sfânta Euharistie în gândirea Sfântului Ioan Gură de Aur*, în **Revista Teologică a Mitropoliei Ardealului**, IV(1994), nr. 1.